Het Oera Linda Boek, een 'cold case' en 'hot item'

Het Oera Linda Boek uit Tresoar (Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrim) in Leeuwarden is een van de merkwaardigste handschriften van ons Nederlandse geschreven cultuurgoed. De enige echte zekerheid die we erover hebben, is dat het niet is wat het pretendeert te zijn.

Ellen van der Grijn, Adriaan Kardinaal en Henk Porck, ■

In het manuscript wordt beweerd dat het in het jaar 1256 is geschreven en terug gaat op een nog veel oudere tekst. Op 190 folia wordt in een uniek 'runenschrift' het verhaal verteld over een mythisch Fries rijk. In 1867 kwam het handschrift in de openbaarheid als eigendom van Cornelis over de Linden uit de nalatenschap van zijn familie ('Oera Linda' komt van 'Over de Linden'). De voorouders van Cornelis zouden de tekst hebben samengesteld en aan de volgende generaties hebben doorgegeven.

Het Oera Linda Boek (Tresoar, Leeuwarden).

Fascinerend onderzoeksobject

Hoewel sommigen de echtheid van het document nog steeds verdedigen, werd al heel gauw na de 'ontdekking' duidelijk dat het Oera Linda Boek geen origineel middeleeuws handschrift is: het is geschreven op machinaal vervaardigd papier in een taal die een combinatie is van oud Fries en 'modern' Nederlands. Toch blijft het Oera Linda Boek een groot mysterie en is het ook vandaag de dag nog een fascinerend onderzoeksobject. In het proefschrift van Goffe Jensma (2004) wordt de tekst onder meer geïnterpreteerd als een religieuze allegorie en wordt als auteur de beroemde dichter en dominee François HaverSchmidt (Piet Paaltjens) naar voren gebracht.[1] Deze zou hebben samengewerkt met de eigenaar van het handschrift, Cornelis over de Linden, en Eelco Verwijs, archivaris en befaamd filoloog. Volgens Jensma was het Oera Linda Boek niet bedoeld om de lezers permanent te bedriegen, maar ging het meer om het creëren van een tijdelijke illusie van authenticiteit. Het is daarom eerder als een mystificatie te beschouwen dan als een vervalsing.

Onze interesse in het Oera Linda Boek is ontstaan naar aanleiding van het papieronderzoek dat in de jaren 1870 aan het manuscript is uitgevoerd. Toenmalige papierdeskundigen hebben op basis van hun bevindingen geconcludeerd dat het papier na 1840 op een papiermachine is vervaardigd en dat het papier is bewerkt met een kleurstof om het ouder te doen lijken. Het negentiendeeeuwse onderzoek was beperkt van opzet en afgezien van een kleine inspectie van een Duitse papierfabrikant in de jaren 1930, is er sindsdien geen nieuw papieronderzoek aan het Oera Linda Boek verricht. Bij onze studie was de achterliggende vraag of wij met onze huidige kennis en meer geavan-ceerde onderzoeksfaciliteiten tot andere, mogelijk meer nauwkeurige uitspraken

>>

>> kunnen komen over de fysische en chemische karakteristieken van het document, en daarmee over de ontstaansgeschiedenis ervan.

Aanpak en organisatie

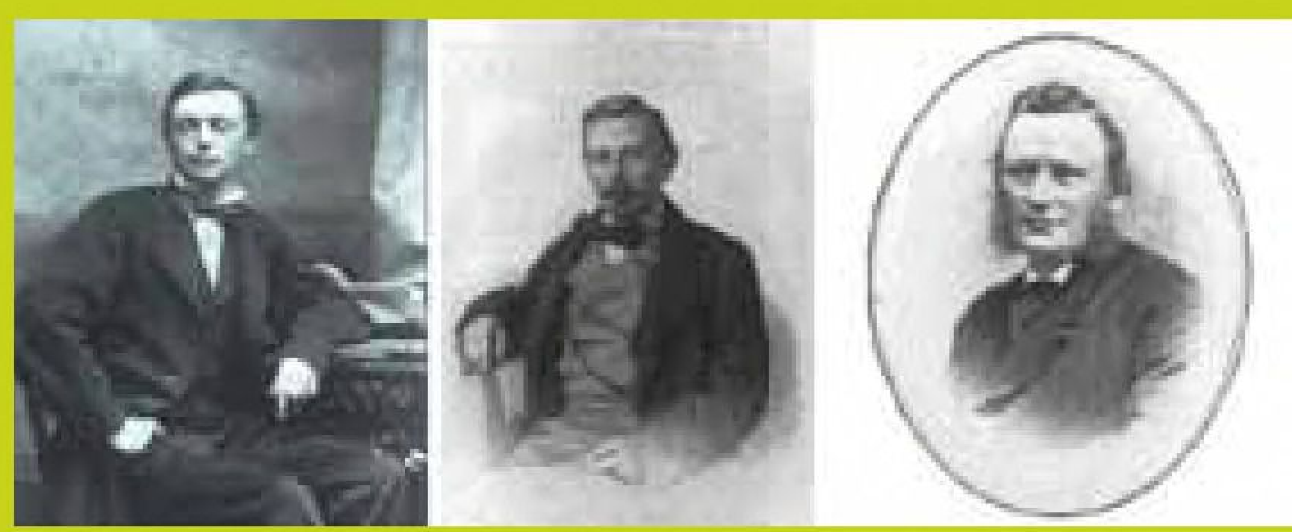
Naast visueel onderzoek naar de uiterlijke kenmerken van het papier, zoals het vergépatroon (in doorlicht), het exacte formaat van de vellen en de snijranden, zijn enkele fysische papiereigenschappen gemeten, waaronder het gramsgewicht, de dikte en de gladheid. Ook is microscopisch vezelonderzoek gedaan.
De chemische samenstelling van het materiaal is geanalyseerd met behulp van verschillende spectrometrische methoden: röntgenfluorescentie (XRF), *hyper spectral imaging* (HSI) en *laser ablation* (LA-ICP-MS).
Het onderzoeksmateriaal bestond, behalve uit de bladen van het Oera Linda Boek, uit een stapel blanco papier – die ook in bezit was van Cornelis over de Linden maar nooit eerder is onderzocht – en enkele brieven uit de correspondentie van Eelco Verwijs. Uiteraard zijn we bij ons materiaalonderzoek uiterst terughoudend te werk gegaan, mede vanwege de zwakke staat van het materiaal.
Opgezet vanuit de papierhistorische interesse en expertise van de auteurs, is dit onderzoek alleen mogelijk geweest dankzij de samenwerking met een multidisciplinair team van deskundigen: Jacob van Sluis (Tresoar, Leeuwarden), Goffe Jensma (Rijksuniversiteit Groningen, KNAW-Fryske Akademy, Leeuwarden), Georgine Calkoen (Proost en Brandt laboratorium, Diemen), Andrew van Es (Nederlands Forensisch Instituut, NFI, Den Haag), Luc Megens (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, RCE, Amsterdam), Roberto Padoan en Gabriëlle Beentjes (beiden van het Nationaal Archief, Den Haag). Door de medewerking van deze experts en hun instellingen konden de gewenste testmaterialen beschikbaar gesteld worden, de verschillende analyses uitgevoerd en de resultaten van het onderzoek adequaat worden besproken en geïnterpreteerd.

Conditio sine qua non

Een essentiële voorwaarde voor het slagen van ons onderzoek was de oorspronkelijkheid van het te bestuderen materiaal. De materiaalkundige analyses van het Oera Linda Boek en de andere documenten konden alleen maar zinvolle resultaten opleveren, indien de stukken zich nog onveranderd in hun originele toestand zouden bevinden. Wijzigingen in de chemische samenstelling en de fysische kenmerken die door een ingrijpende conserveringsbehandeling teweeggebracht kunnen worden, zouden in dit verband een ernstig probleem hebben opgeleverd. Gelukkig heeft Tresoar bij de conservering van het Oera Linda Boek altijd een zeer voorzichtig beleid gevoerd, waarbij het originele uiterlijk, inclusief alle materiaalkundige karakteristieken, als wezenlijk onderdeel van de culturele waarde van het document is onderkend. Het afzien van invasieve behandeling is ook gehandhaafd toen het materiaal in 1998 werd opgenomen in het traject literaire collecties van Metamorfoze, het door de rijksoverheid gefinancierde programma voor de conservering van ons nationale papieren erfgoed.
Bij de besluitvorming over de optimale conservering van een collectie zal er altijd een afweging gemaakt moeten worden tussen de voor- en nadelen van de verschillende behandelingsmogelijkheden, inclusief de optie 'niets doen'. Deze studie wijst erop dat bij de afweging van mogelijk schadelijke neveneffecten van behandeling ook het risico meegenomen dient te worden dat door de ingreep bepaald soort onderzoek onmogelijk gemaakt kan worden.

Werk in uitvoering

Het onderzoek is in de afrondingsfase en nog niet volledig voltooid. De resultaten tot nu toe, met name de bevindingen van de vezelanalyse, hebben steeds meer aanknopingspunten opgeleverd voor een nauwkeuriger datering van het papier van het Oera Linda Boek. Vooral de spectrometrische tests hebben het vermoeden bevestigd dat Cornelis over de Linden zelf een belangrijke rol heeft gespeeld in de totstandkoming van het Oera Linda Boek: het blanco papier in zijn bezit blijkt identiek te zijn aan het papier van het handschrift. Een andere interessante uitkomst van het onderzoek is het feit dat de bladen van het Oera Linda Boek op basis van de vergépatronen en andere uiterlijke kenmerken van het papier in enkele groepen te onderscheiden zijn, wat wijst op een bepaalde chronologie in de vervaardiging van de verschillende katernen waaruit het handschrift is opgebouwd. Een mogelijke relatie met de genese van de tekst van het handschrift moet nog worden uitgezocht.
De eerste onderzoeksresultaten zijn in 2006 gepresenteerd op het congres van de Internationale Papierhistorische Vereniging (IPH) in Spanje.[2] Eind 2009 werd in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag een expertmeeting gehouden waarin de voorlopige resultaten van het vervolgonderzoek werden besproken. Inmiddels is weer een periode van aanvullend onderzoek afgerond en wordt een afsluitende publicatie voorbereid (planning: 2013).
We hopen uiteindelijk dat ons onderzoek aan het Oera Linda Boek gebruikt kan worden om deze intrigerende mystificatie en de rol van de drie hieronder afgebeelde 'daders' bij deze 'cold case' verder te onthullen. ■

Compositie van de portretten van François HaverSchmidt, Eelco Verwijs en Cornelis over de Linden (van links naar rechts).

Noten

1 ■ G. Jensma, *De gemaskerde God. François HaverSchmidt en het Oera Linda-boek* (2004).
2 ■ A. Kardinaal, E. v.d. Grijn, H. Porck, 'The Oera Linda Boek. A literary forgery and its paper', in: *IPH Congress Book* 16 (2006) pp. 177-185.

Ellen van der Grijn ■ freelance papierhistoricus, Amsterdam (evdgrijn@gmail.com).
Adriaan Kardinaal ■ freelance papierhistoricus, Amsterdam (akardinaal@gmail.com).
Henk Porck ■ conserveringsonderzoeker en conservator van de Papierhistorische Collectie van de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag (henk.porck@kb.nl).